

סימן י"א

מניעת רווח (נג ע"א)

א. ביאור דברי הגמרא "נתן צרור" ו"נטל צרור"

אפשרות קניין קרקע מבוארת במשנה (מב ע"א): "נעל וגדר ופרץ כל שהוא – הרי זו חזקה".

והגמרא (נג ע"א-נד ע"א) מלמדת, שניתן לקנות קרקע גם באופנים אחרים, כגון ניכוש העשבים בשדה בצורה שמראה על בעלות, זריקת זרעים בקרקע וכדומה.

אחת מדרכי הקניין המבוארים בגמרא (דף נג ע"א) היא:

א"ר אסי א"ר יוחנן: נתן צרור והועיל, נטל צרור והועיל – ה"ז חזקה.

ומבררת הגמרא:

מאי נתן ומאי נטל? אילימא נתן צרור וסכר מיא מינה, נטל צרור ואפיק מיא

מינה, האי מבריה ארי מנכסי חברו הוא!

כלומר, אם "נתן צרור והועיל" ו"נטל צרור והועיל" היינו שנתן צרור וסתם את הנקב שיש בגדר, על מנת שלא ייכנסו מים להציף את השדה ולקלקלה, או שנאספו מים בשדה ונטל צרור כדי להוציא את המים שלא יקלקלו את הזרעים – הרי אין כאן כלל מעשה קניין ובעלות, משום שמחובתו לעשות זאת כדי למנוע מחברו הפסד, שהרי מדין השבת אבדה חייב כל אחד מישראל להציל את ממון חברו!

אלא, נתן צרור – דצמד לה מיא, נטל צרור – וארוח לה מיא.

מבאר רשב"ם:

דצמד לה מיא – ...חיבר המים שבתוכו שלא יצאו לחוץ, וזהו כמו משקה את

השדה דומיא דחורש שמתקן את השדה ומייפו בהשקאה זו.

דפתח ליה מיא – ע"י נטילת צרור נכנסו המים מן הנהר דרך חור שבכותל.

כאשר עשה מעשה של השבחת הקרקע, זהו מעשה המראה בעלות ובכך קנה את הקרקע.

ב. חיוב מניעת היזק היוצא מסוגייתנו

מבואר בדברי הגמרא, שאדם מחויב למנוע הפסד מחברו, כדין "מבריה ארי מנכסי חברי". אמנם אין אדם מחויב להוסיף רווח ולהיטיב לחברו או לנכסיו. ולכן כאשר השביח את הקרקע לא אומרים שנתכוון להרוויח לחברו אלא שכוונתו לקנות את הקרקע.

וכך מצינו בדברי הגמרא בבבא-מציעא (לט ע"א), וז"ל:

שבוי שנשבה והניח קמה לקצור, ענבים לבצור, תמרים לגדור, זיתים למסוק – בית דין יורדין לנכסיו ומעמידין אפוטרופוס, וקוצר וכוצר וגודר ומוסק...

וגם במקרה זה, ב"ד מחויבים לדאוג שלא יופסדו נכסיו של השבוי, אך אינם צריכים להשביח את נכסיו ולהרוויחם יותר.

אמנם ביתומים, ב"ד מעמידים להם אפוטרופוס אף להשבחת הנכסים, ואולי הטעם לזה הוא משום שביתומים יש חיוב של צדקה, ולכן יש שם גם הוספת רווח ולא רק מניעת הפסד, וצ"ע.

ולכאורה קשה על יסוד זה, שהרי כתב הרמב"ם (פ"ז מהל' נחלות ה"ו), שב"ד צריכים להשכיר את ביתו של השבוי. ולכאורה, אין שום הפסד אם יעמוד ביתו של השבוי בלא שוכרים, ויש כאן רק תוספת רווח?

ונראה ליישב, שאכן נגרם נזק והפסד לבית שאינו מיושב, וכדברי הגמרא בב"ק (דף כא ע"א) שיש שתי סיבות לכך, וז"ל הגמ': "...משום שנאמר (ישעיהו כד, יב): "ושאיה יוכת שער" ... רב יוסף אמר: ביתא מיתבא יתיב". כלומר, יש שד המזיק לבית שומם, או שכאשר דרים בבית, מתקנים את הטעון תיקון, ואם הבית אינו מיושב – אין מי שידאג לתקן ומצבו של הבית יתדרדר יותר ויותר. כך או כך, מצאנו שבבית יש הפסד אם לא ידורו בו, וא"כ מבוארים דברי הרמב"ם שכתב שב"ד משכירים את ביתו של השבוי – כדי למנוע את ההפסד.

מכל מקום, מצאנו כאן יסוד בדיני נזיקין: התורה לא חייבה את המזיק בתשלום אלא בנזק שמפסיד את חברו, אך אין חיוב לשלם כאשר הנזק הוא מניעת רווח. לדוגמא: אדם שנעל את חנותו של חברו, ובאותו יום נמנע רווח מבעל החנות – אינו יכול לתבוע מהמזיק תשלום על מניעת הרווח. ואע"פ שההיזק הוא בידיים ואין כאן גרמא – אין חיוב נזיקין אלא על הפסד בלבד.

ג. נועל חברו ומונע ממנו להרוויח

אמנם, מבואר בגמרא בבבא-קמא (דף פה ע"ב), שכאשר אדם נעל את חברו בתוך חדר, ומונע ממנו לעבוד ולהרוויח ("דהדקיה באינדורנא ובטליה") – חייב המזיק לשלם את סכום הרווח שהיה חברו מרוויח באותו יום, כדין תשלום "שְׁבֵת", שהוא אחד מחמשת התשלומין (נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת). הגמרא לומדת מהכתוב, שהתשלומים אינם כולם יחד דווקא, וייתכן מקרה שישלם רק חלקם או אחד מהם.

וכתב הרא"ש (ב"ק פ"ח סי' ג), שדברי הגמ' הם דווקא כאשר הכניס את חברו בידיים ונעל אותו בתוך חדר, ובכך מונע ממנו לעבוד, אך אם חברו היה מעצמו בתוך חדר, ובא ונעל את הדלת – הנועל פטור.

וצ"ב, מניין לו לרא"ש שבכדי להתחייב צריך שיכניס את חברו בידיים דווקא? הרי לכאורה יש גזירת הכתוב שהמונע מחברו להרוויח ע"י שנועל אותו – חייב בתשלום "שבת"?

אלא, שהתורה חידשה שיש תשלום גם על "שבת", והטעם לכך הוא, שכאשר אדם נעל את חברו – הוא מונע מהכוח של חברו לצאת אל הפועל. שהרי יכול היה לעבוד באותו יום ולהרוויח, והשבתתו מנעה את הרווח. ואם כן, כל דין "שבת" הוא בעצם חידוש של התורה, שלכאורה היה לנו לפטור את המזיק מתשלום על ה"שבת" משום שזהו "גרמא", אך התורה חידשה שמשלם על קלקול הכח של חברו, ונחשב ממש כאילו הזיק חפץ של חברו, כי הפסיד וקלקל כוח שהיה יכול לצאת אל הפועל.

ממילא, אומר הרא"ש, כל זה דווקא כאשר הכניס את חברו בידיים, אך כאשר חברו היה כבר בתוך חדר, ובא ונעל בפניו – שוב אינו חייב בתשלום, משום שכאן לא הפסיד כח בידיים אלא בגרמא, וכמו בכל דין "גרמא" – פטור המזיק בדיני אדם.

כלומר, החידוש של התורה הוא חידוש בפני עצמו, ו"אין לך בו אלא חידוש" (עי' שבועות כה ע"ב, ועוד). לכן, א"א לחייב באופן גורף אלא רק מה שהתורה חייבה ותו לא.

ד. עבד עברי וכנעני בעניין מניעת רווח

מקור נוסף שיש לדון בו בעניין זה הוא דברי הגמרא בקידושין.

עבד עברי שלא עבד במשך זמן מסוים – צריך להשלים את הזמן הזה, בכדי להשלים לעבודה של שש שנים ולכסות את חוב גניבתו. לכן, אם אדם סגר את עבדו של חברו ובכך מונע ממנו לעבוד – חייב לשלם לאדון את הרווח שנמנע ממנו באותו יום.

אך בעבד כנעני אין הדין כן, משום שאין עבדותו נמדדת לפי זמן, שהרי הוא עבד עולם, קניין כספו של האדון. ממילא, כאשר מנע מהעבד לעבוד, הזיק את האדון, שהרי מנע ממנו רווח. אך מאידך הוי גרמא, ולפי הרא"ש צריך להיות פטור.

ה. האם המחלוקת בדין "היזק ראייה" תלויה בנידון דידן

בריש ב"ב (ב ע"א-ג ע"א) נחלקו הדעות האם היזק ראייה שמייה היזק או לא. ולכאורה ניתן לתלות מחלוקתם במה שנתבאר בדין מניעת רווח. למ"ד דהיזק ראייה שמייה היזק – חייבים אף על מניעת רווח, וכיוון שמונע מחברו להשתמש בתשמישים צנועים בחצר, חייב לגדור. ולמ"ד לאו שמייה היזק – פטורים מתשלום על כך.

אך יש לדחות זאת משתי סיבות:

א. כולם מודים שלכתחילה אסור למנוע רווח, ויכול האחד למנוע מחברו את מניעת הרווח, על ידי שיחייבו אותו לבנות כותל ביניהם.

ב. משמע מהלשון "שמייה היזק" ו"לאו שמייה היזק", שהמחלוקת היא האם יש כאן בכלל היזק. ולגבי מניעת רווח ודאי שנחשב היזק, והשאלה היא רק האם מתחייבים על היזק כזה.

לכן ודאי שלכ"ע פטורים מתשלום על היזק של מניעת רווח, והמחלוקת אם שמייה היזק היא: האם אנשים מקפידים על היזק ראייה או לא.

והראיה לכך, שהגמרא (דף ב ע"ב) מוכיחה: "ת"ש: כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר; ש"מ: היזק ראייה שמייה היזק". ולכאורה, כיצד אפשר לחייב את דיירי החצר לבנות בית שער ודלת, וכי אדם חייב לבנות כדי שחברו לא ייזק?

אלא, שבשותפות יש חיוב על כל אחד מהשותפים לדאוג לקיום הדברים הנחוצים, כגון: התקנת מנעול, ניקיון הבניין וכדומה. והוכחת הגמרא מ"בית שער" היא, שגם בניית שער ודלת הוא דבר נחוץ לצורך השותפות, וזו ראייה למ"ד שמייה היזק, שמחייבים את השותפים אף בבניית שער ודלת מחשש היזק ראייה, והוא הדין לבניית כותל. ועל כך דוחה הגמרא (שם בהמשך): "היזקא דרבים שאני". ומכל מקום מוכח מכאן שיסוד המחלוקת אם היזק ראייה שמייה היזק הוא עד היכן מקפידים השותפים על הנזק בין שניהם, ואין זה קשור כלל לעניין מניעת רווח שנידון בשיעור זה.